

DESPRE UNELE ASPECTE ÎN LEGĂTURĂ CU CARTEA DOCTORULUI PAULUS KYR „SANITATIS STUDIUM...“ (BRAȘOV 1551) *

dr. A. Huttmann

Cartea doctorului Paulus Kyr este a treia carte medicală scrisă în țara noastră. În 1510 a apărut la Viena cartea „De Praeservatione a pestilentia et ipsius cura...“, scrisă de doctorul Johann Salzman-Salius din Sibiu. În 1530 fizicușul Brașovului, doctorul Sebastian Pauschner tipărește la Sibiu „Eine kleine Unterrichtung: Wie mann sich halten soll, in der Zeidt der ungütigen Pestilentz“. Din păcate, această carte s-a păstrat, numai sub forma unei copii de la sfârșitul secolului al XVII-lea, azi o găsim la Arhivele Statului din Sibiu (1).

Dacă în sus-amintitele cărți este vorba de unele măsuri ce trebuie luate în scopul prevenirii și combaterii ciumei, cea de a treia carte medicală din țara noastră are un scop mai general, cel al păstrării sănătății.

Autorul acestei cărți este doctorul Paulus Kyr. Originar din Brașov, Kyr studiază medicina în 1533 la Viena (2), iar ulterior în Italia și anume la Ferrara și Padova, fiind promovat doctor în medicină la 14 aprilie 1534 (3).

Întors acasă, este ales centumvir (4), fiind numit în curind fizicuș al orașului Brașov (5). În acest post a funcționat ani îndelungați și anume, după cercetările noastre, până în anul 1588 (6)

Ca medic, doctorul Kyr s-a bucurat în scurt timp de o mare faimă și încredere în cele trei țări românești. S-au păstrat date în Socotelile orășenești ale Brașovului, conform cărora doctorul Kyr a fost chemat între anii 1534—1588, de 20 de ori pentru consultații medicale în afara Brașovului, astfel de 4 ori în Moldova la voievodul Petru Rareș, Alexandru Lăpușeanu și Iancu Sasul, de 8 ori în Muntenia la Petru cel Tânăr, Alexandru al II-lea, Mihnea Turcitul și Petru Cercel, de 5 ori la Alba Iulia la regele Ioan Zápolya, episcopul Ioannes Statilius, principele Ioan Sigismund, precum și la voievozii Cristofor și Sigismund Báthory (7).

În anul 1551, doctorul Kyr a editat și tipărit la Brașov opera sa intitulată „Sanitatis studium ad imitationem aphorismorum compositum. Item Alimmentorum vires breviter et ordine Alphabetico positae“ (Studiul sănătății, compus pentru interpretarea aforismelor (medicale) și puterile alimentelor pe scurt și puse în ordine alfabetică).

* Lucrare prezentată la filiala Brașov a U.S.S.M., Secția de istoria medicinei, la data de 9 noiembrie 1971

Cartea doctorului *Kyr* este astăzi o raritate bibliofilă, existind un singur exemplar în Biblioteca Arhivei Bisericii Negre din Braşov şi două exemplare la Biblioteca Teleki din Tîrgu Mureş.

Opera scrisă în limba latină, precum aflăm din prefaţă, se adresează tineretului studios din Braşov („*Studiosae iuventuti Coronensi*”). Acest fapt a determinat unii autori (8) să creadă că doctorul *Kyr* a ocupat catedra de filozofie şi medicină la vechiul şi prestigiosul liceu latin din Braşov, reorganizat în anul 1544 de magistrul Johannes *Honterus*. Totuşi, în Socolile Magistratului braşovean, în care sînt trecute şi salariile rectorilor şi profesorilor liceului, doctorul *Kyr* nu apare în această calitate.

În prefaţa cărţii sale, doctorul *Kyr* spune următoarele: „Paulus *Kyr* adresează tineretului studios braşovean multe salutări. Păstrarea sănătăţii este un lucru prevăzut de înţelepciunea lui Dumnezeu, îl confirmă bărbaţii dotaţi cu spirit divin, cum e Moise, care îşi alege alimentele ca şi Sf. Paul, care recomandă prietenului său Timoteu să uzeze de puţin vin, pentru a-şi întări stomacul slab. Şi se pare că întregul neam omenesc afirmă acest lucru, prin aceea că se îngrijeşte din instinct să pună măsură în modul de viaţă şi să-şi păstreze sănătatea intactă. Şi cei vechi, care au clasat bunurile după valoarea lor, nu fără motiv au pus în primul rînd sănătatea. Căci ce importantă are dacă omul e bogat, celebru, nobil, elocvent şi frumos şi îşi pierde sănătatea? Nu-i oare sărac şi nenorocit? Aşadar, deoarece este sădită de Dumnezeu în om grija de a-şi păstra viaţa şi sănătatea cu acest lucru a constituit totdeauna preocuparea medicilor iluștri şi a sfinţilor bărbați, nu se cade să îngădui, după cum ne învață Galenus, că cineva să nu cunoască ceea ce servește la păstrarea unei bune sănătăți. Însă noi nu avem în vedere o plăcere, ci un lucru necesar, adică să nu lăsăm corpul de a fi distrus prin boli și vicii, care împiedică funcțiunile vitale. Căci sînt unii care nu sînt bolnavi prin starea însăși a corpului, ci din cauza unui mod de viață vicios, pentru că își trec viața în trîndăvie, sau pentru că muncesc prea mult, sau pentru că păcătuiesc prin calitatea sau cantitatea alimentelor, sau pentru că exercită o meserie vătămătoare, sau greșesc în felul de a dormi, sau din cauza practicării fără măsură a amorului, sau chiar se macină din cauza unei boli sufletești sau a grijilor inutile, de unde unii cad într-adevăr într-o boală grea, din care nu pot scăpa toată viața. Așadar, cei care vor să uzeze de un mod de viață rezonabil, este necesar să cunoască lucrurile care nu sînt naturale, precum și puterile alimentelor, și să se silească de a se familiariza cu toate acestea, despre care se tratează aici pe scurt. Într-adevăr aceste învățăminte le-am cules de la autori distinși și mai ales de la Galenus. Dacă însă ceva va părea că este omis sau necomplet, acele vor trebui căutate la alți autori. Însă deoarece consider că se cuvine ca fiecare să-i ajute pe ceilalți după priceperea și cunoștințele sale, m-am silit să fiu de folos tineretului studios din Braşov și dacă voi fi ascultat, după cum sper, nu-mi va părea rău de osteneală. Haideți, aşadar, tineri studioși, să luați cunoștință de vechea dietă și să vă însușiți învățăturile salutare pentru evitarea bolilor, pentru ca o minte sănătoasă să salășuiască într-un corp sănătos.” (Traducere efectuată de Ivan *Aglaia*.)

Din prefață reiese strădania doctorului *Kyr* de a prezenta cele mai necesare cunoștințe pentru păstrarea unei bune sănătăți, pentru o alimentație adecvată, pentru cunoașterea lucrurilor „care nu sînt naturale”, cît și despre „vechea dietă”.

Precum a arătat E. *Heitschkel-Artelt* (9), sub „diatetica” medicii antichității nu înțelegeau numai unele reguli privind alimentația. De dietetică țineau și somnul și veghea, excitațiile psihice, activitatea sexuală, influențele mediului, climatul, anotimpurile, locuința, vîrsta și sexul. Numai prin echilibrul tuturor acestor factori se asigură sănătatea. Începînd cu secolul al V-lea î. e. n., modul de viață sănătos a devenit problema centrală a medicinei antice, regulile generale ale acesteia alcătuind „diatetica”.

Pentru a afla care sînt pentru Kyr și mulți alții „lucrurile nenaturale”, trebuie mai întîi să vedem ce au înțeles acești autori sub noțiunea de „lucruri naturale” („res naturales”).

Existența acestor „res naturales” a fost stabilită încă de Galen, iar această noțiune a fost utilizată de către autorii arabi și medievali. Astfel, după Avicenna există șapte lucruri (sau componente) naturale: elementele (apa, focul, pămîntul, aerul), temperamentele (cald, rece, uscat sau umed), umorile, organele, spiritele (spiritul animal, natural și vital) forțele și acțiunile (atracția, schimbarea, reținerea), (10).

Știința tradițională despre „res naturales” a fost redată într-o ordine și claritate sistematică, neatinsă pînă atunci, de medicul francez Jean Fernel (1497—1558), unul din fondatorii curentului neogalenist. Fernel a fost acela care a reunit așa-numitele „lucruri naturale” sub noțiunea de „fiziologie”.

Dacă deci „lucrurile naturale” aparțin unor funcțiuni ale organismului, pe care astăzi le denumim fiziologice, „lucrurile care nu sînt naturale” (și care au fost denumite de autorii vechi „res non naturales”), după cunoștințele actuale, nu trebuie privite ca nefiziologice sau ca patologice. Așa cum ne arată Johannes Jonstonius, în anul 1661 (11), „res non naturales sunt res inter naturales et praeternaturales mediae, quae sanitatem conservare et laedere possunt” (lucrurile nenaturale se găsesc între lucrurile naturale și cele contra naturii — deci patologice — putînd să mențină sau să vatămă sănătatea). Același autor susține că igiena este o parte a medicinei practice, care utilizează în mod adecvat lucrurile nenaturale.

Lucrurile „nenaturale” sînt după Galen și discipolii săi în număr de șase, iar ordinea enumerării lor variază de la autor la autor. Aceste componente sînt: aerul, hrana și băutura, somnul și veghea, mișcarea și repausul, excrețiile și retențiile, precum și sentimentele (12).

Foarte mulți autori medicali ai secolelor XVI și XVII, descriînd măsurile pentru conservarea sănătății în general, sau cele de luat în timp de epidemii (mai ales privind ciuma), folosesc ca o schemă generală cele șase lucruri nenaturale, arătînd pentru fiecare din acești factori în parte, cum trebuie folosiți în general și în situații speciale. Această constatare este valabilă și pentru cartea despre pestă a doctorului Sebastian Pauschner (1530), (13).

Analiza lucrurilor nenaturale, privea de obicei cele „sex res naturales” în totalitatea lor. Totuși există și excepții, fiind vorba chiar de disertația unui brașovean, Bartholomäus Sygerus, ținută în anul 1597 la Wittenberg (14). Aici se analizează numai patru „lucruri nenaturale” și anume somnul și veghea, evacuările și retențiile. Nestîndu-ne la dispoziție lucrarea, nu știm pentru moment, de ce Sygerus a tratat numai patru (în realitate numai două) din cele șase lucruri nenaturale.

Înțelegem acum, de ce doctorul Paulus Kyr, în prefața cărții sale, spune „... cei care vor să uzeze de un mod de viață rațional, este necesar să cunoască lucrurile care nu sînt naturale...” Utilizarea rațională a acestor factori a fost privită ca o necesitate, atît pentru păstrarea sănătății, deci ca o măsură preventivă, cît și — în caz de îmbolnăvire — pentru restabilirea sănătății, deci ca măsură terapeutică.

Nu este deci de mirare că doctorul Kyr dedică analizei celor șase lucruri nenaturale prima parte din cartea sa și și anume 26 de pagini din 80, dîndu-i chiar titlul „De rerum non naturalibus”.

El începe această parte arătînd că prin utilizarea rațională a lucrurilor nenaturale, organismul nostru își conservă sănătatea, aplicarea lor eronată, din contră, îl va distruge. După enumerarea celor șase lucruri nenaturale urmează o lungă analiză a fiecărui factor în parte.

Legat de atmosferă constată că, aerul pur este cel mai sănătos, dacă nu stagnează și nu este infectat de ceața paludică, sau dacă nu provine din putreziciunea cărnii sau a legumelor. Corpurilor temperate le convine un aer temperat.

În capitolul despre umplere și excreție este vorba și de emisiile de sînge foarte mult întrebunțate pe vremea aceea. *Kyr* recomandă ca emisia de sînge să nu se facă înaintea vîrstei de 14 ani și nici după vîrsta de 70 de ani.

Printre metodele de evacuare amintește: lăsarea de sînge, purgăția, vomitarea, punerea ventuzelor, aplicarea lipitorilor, băile, sudația, fricțiunile, curele de post, măsurile diuretice, evacuarea prin spută, aplicarea medicamentelor expectorante și provocarea de strănut, epistaxis, evacuarea substanțelor prin menstruație, hemoroizii, activitate sexuală și perspirația insensibilă, dînd în același timp și indicațiile și contraindicațiile pentru favorizarea și inhibarea acestor procese fiziologice și patologice.

Analizînd influențele psihice asupra sănătății, doctorul *Kyr* dă, printre altele, și următorul sfat: „Întilnește-te cu prietenii tăi, ia parte la distracții, cîntă din țiteră și vioară, cîntă melodii dulci din gură ca să se vindece tristețea inimii tale și ca starea sufletului tău să devină echilibrată”.

Încheie prima parte a operei sale arătînd că în continuare se va ocupa de foloasele alimentelor.

Partea a două a cărții lui *Kyr* are subtitlul „Alimentorum vires breviter congesta et ordine alphabeticō positae” (Despre puterile alimentelor pe scurt și puse în ordine alfabetică). Această parte a cărții cuprinde 44 de pagini și enumerarea alfabetică a 208 alimente și băuturi.

Obiceiul de a înșira noțiunile medicale în ordine alfabetică (astăzi am spune lexicografic) este destul de vechi. Încă din secolul al XII-lea au apărut unele așa-numite antidotarii manuscrise, care cuprindeau înșirarea alfabetică a citorva sute de rețete sau medicamente (16). Înșirarea alfabetică a alimentelor s-a făcut mai rar. Totuși există din secolul al XI-lea lucrarea „Syntagma peri trofon dynameon”, „Syntagma de cibarium facultate” (Despre puterile vindecătoare ale alimentelor), a lui Simeon Seth, medicul împăratului bizantin Mihail *Ducas*. Această enumerare alfabetică a alimentelor și a proprietăților lor este bazată pe datele medicilor greci, perși, arabi și indieni. Lucrarea a fost tipărită pentru prima oară într-o ediție bilingvă greco-latină la Basel, în anul 1538, sub titlul „Simeonis Sethi magistri Antiochiae syntagma per literarem ordinem, de cibarium facultate” (17).

Cercetările au dovedit (18), că Simeon Seth citează în scrierea sa pentru prima oară unele remedii preluate de la autorii arabi, cum ar fi siropul, Julepul, Ambra, Moschus, hașișul, camforul și nuca de mușcat. Dacă doctorul *Kyr* ar fi cunoscut ediția din Basel din anul 1538, a cărții lui Simeon Seth, preluînd din ea ideea ordinei alfabetice a alimentelor, s-ar putea să găsim în ea și una sau mai multe din substanțele citate ale autorilor arabi. Într-adevăr pe pagina H (pagina 56 a textului) apare *Nux moschata*, fiind descrisă ca avînd un efect pozitiv asupra creierului, stomacului, ficatului, splinei, ochilor, intestinului și bășicii. Pe de altă parte ar fi și posibil ca doctorul *Kyr* să fi preluat unele date despre efectul unor alimente și condimente din preceptele Școlii salernitane, care și ea, la rîndul ei, poate fi privită ca continuatoarea științei medicale arabe în Europa.

Înainte de a începe cu înșirarea celor 208 alimente și băuturi, *Kyr* arată că intenționează să examineze care din alimente sînt utile sau nocive, care se prepară ușor sau greu, care au un gust bun sau neplăcut, care sînt sau nu hrănitoare și care favorizează sau nu digestia.

Ultima parte a cărții lui *Kyr* cuprinde cunoștințele privitoare la alimente pe 10 pagini în 31 de tabele, arătînd încă odată care din ele sînt nutritive, ușor de preparat, care îngroașă umorile, care încălzesc sau răcesc corpul, care influențează digestia, respectiv cele patru temperamente și care din ele provoacă putreziciune.

Autorii citați de *Kyr* sînt numai autori clasici, ca *Aristotel*, *Avicenna*, *Celsus*, *Galen*, *Hippocrate* și *Plinius*. Singurul autor contemporan cu el este *Valerius Cordus* (1515—1544), al cărui „Dispensatorium pharmacopolarum”

a fost editat la Nürnberg, în anul 1545 (19). Cercetări ulterioare vor stabili, ce influență a avut această carte, apărută cu 6 ani înaintea cărții lui Kyr, asupra conținutului operei medicului brașovean.

Desigur, studiul nostru este numai un început de analiză a cărții doctorului Paulus Kyr. Scopul său a fost însă de a atrage atenția asupra acestei opere medicale timpurii din țara noastră. Sperăm că în curînd va apărea și în traducere cartea doctorului Kyr, ceea ce va ușura mult o analiză mai aprofundată a ei.

Sosit la redacție: 10 ianuarie 1972.

Bibliografie

1. Arhivele Statului Sibiu, Inv. Mss. varia I. 47; 2. Dr. KARL SCHRAUF: Acta Facultatis Medica Universitatis Vindobonensis, III, III. 1490—1558. Viena 1909, pag. 193 și 333; 3. Dr. VERESS ENDRE: Olasz egyetemeken járt Magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221—1864. Budapest 1941, 183, 386; Numele doctorului Kyr apare aici ca „Paulus Layr Transilvanus de Corona”. Este probabil vorba de o greșeală de tipar; 4. Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen, vol. II. Brașov, 1889, 281; 5. Din anul 1535 conducerea orasului plătește chiria locuinței doctorului Kyr, iar din anul 1536 doctorul Kyr a primit leafa de „physicus” („Quellen...” op. cit. p. 431 și 445); 6. Arhivele Statului Brașov, registrul III. C. 18. p. 54, 119 și 159; 7. A. HUTTMANN: Inceputurile medicinei raționale în Brașov în sec. XV—XVII. Revista Medicală (1958), 4, 3—4, 367; 8. STEPHANUS WESZPRÉMI: Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia. Centuria altera, pars prior. Ediția bilingvă, retipărită, Budapesta, 1962, 256—257; 9. EDITH HEISCHKEL-ARTELT: Proceedings of the Seventh International Congress of Nutrition. Hamburg (1966), 4, 29; 10. C. BRĂTESCU: Abu Ali ibn Sina (Avicenna) poemul medicinei. Canonul științei medicale, București, 1962, 40; 11. JOHANNES JONSTONIUS: Idea Hygieines recensita, Libri II. Jenae, 1661, 1; 12. SAUL JARCHO: Galen's six non naturals: Bulletin of the History of Medicine, 44, 372—377, 1970, p. 372; 13. SEBASTIAN PAUSCHNER, op. cit. (nr. 1); 14. BARTOLOMÄUS SYGERUS: Theses disputationis septimae rerum physicarum: De quatuor rebus non naturalibus, somno, vigilio, evacuatione et retentione..., Witebergae 1597, citat de Joseph Trausch: Schriftstellerlexikon... der siebenbürger Deutschen, vol. IV. Sibiu, 1902, 445; 15. JOHANNES JONSTONIUS: op. cit. pag. 1; 16. A. LUTZ: Chronologische Zusammenhänge der alphabetisch angeordneten mittelalterlichen Antidotarien. In: Aktuelle Probleme aus der Geschichte der Medizin. Verhandlungen des XIX. Internationalen Kongresses für Geschichte der Medizin, Basel 7—11 septembrie, 1964. Basel—New York, 1966; 253; 17. PAUL DIEPGEN: Geschichte der Medizin. Berlin 1949, 168; J. THÉORORIDÈS: Știința bizantină. În René TATON: Istoria generală a științei. Volum 1. București, 1970, p. 556; LUDWIG CHOULANT: Handbuch der Bucherkunde für die ältere Medizin. Leipzig 1841, p. 150; 18. G. HARRIG: Arabische Quellen in der Schrift: Über die Kräfte der Nahrungsmittel des Simeon Seth. Verhandlungen des XX. Internationalen Kongresses für Geschichte der Medizin. Berlin 22—27 august 1966, Hildesheim 1968, 339; HANS HAAS: Spiegel der Medizin. Berlin—Göttingen—Heidelberg, 1956, 37 și 170; 19. S. IZSAK: Farmacia: În Istoria medicinei universale. București, 1970, p. 626.